

**ОСОБЛИВОСТІ НОРМУВАННЯ ТЕРМІНІВ
У СТРЕЛЕЦЬКОМУ СПОРТІ****Богдан ВІНОГРАДСЬКИЙ***Львівський державний університет фізичної культури**Поки інтелігенція наша буде без літературної наукової мови,
доти зневажатимуть нас по праву.**Василь МОВА*

Анотація. У статті розглянуто основні проблеми становлення і розвитку терміносистеми стрілецького спорту, визначено основні напрями наповнення терміносистеми стрілецького спорту, які ґрунтуються на описі основних процесів виконання пострілу та застосуванні загальнонаукових, міжгалузевих і вузькоспеціальних термінів. Запропоновано шляхи удосконалення терміносистеми стрілецького спорту: 1) дослідження використання термінів у наукових текстах; у практиці тренерів, спеціалістів із інших галузей 2) опис цього термінологічного масиву із використанням при потребі графічних зображень, додаткових пояснень, математичних виразів та інших знакових моделей; 3) виділення термінів-дискрипторів, тобто одиниць, які найточніше передають значення поняття, із дублетних (синонімічних) рядів; 4) публікування термінів-дискрипторів у вигляді термінологічного словника, зокрема й багатомовного, або додатків до термінологічних досліджень.

Ключові слова: термінологічне нормування, терміни стрілецького спорту, синоніми, варіанти.

**ОСОБЕННОСТИ
НОРМИРОВАНИЯ ТЕРМИНОВ
В СТРЕЛКОВОМ СПОРТЕ****Богдан ВІНОГРАДСЬКИЙ***Львовский государственный университет
физической культуры*

Аннотация. Рассмотрены основные проблемы становления и развития терминотерминосистемы стрелкового спорта. Предложены основные направления создания терминотерминосистемы стрелкового спорта, основанные на описании основных процессов выполнения выстрела и применении соответствующих общенаучных, междисциплинарных и узкоспециальных терминов. Определены пути совершенствования терминотерминосистемы стрелкового спорта: 1) исследования использования терминов в научных текстах; в практике тренеров, специалистов из смежных наук 2) описание этого терминологического массива с использованием при необходимости графических изображений, дополнительных объяснений, математических выражений и других знаковых моделей; 3) выделение терминов-дискрипторов, то есть единиц, которые точно передают значение терминологического понятия с дублетных (синонимических) рядов; 4) публикации терминов-дискрипторов в виде терминологического словаря, в том числе и многоязычного или приложений к терминологическим работам.

Ключевые слова: терминологическое нормирование, термины стрелкового спорта, синонимы, варианты.

**FEATURES OF TERMS RATIONING
IN SHOOTING****Bogdan VINOGRADSKYI***Lviv State University of Physical Culture*

Abstract. The author considered the main problem of the formation and development of terminology in shooting. He suggested that the main areas of semiotic creation terminology in shooting based on the description of the main processes and application performance shot terminosystem relevant subject with general, interdisciplinary and highly technical terms. Ways to improve terminology in shooting presented: 1) research using the scientific terms in texts; in practice of trainers and by experts from related disciplines 2) the description of the terminology array using graphics, if necessary, additional explanations of mathematical expressions and other iconic models; 3) the selection of terms, descriptors, that most accurately convey the importance of terminological concepts of doublet (synonymous) series; 4) publishing terms, descriptors in the terminological dictionary including multilingual applications or to terminological works

Key words: terminology standardization, terms in shooting, synonyms, variants.

Постановка проблеми. Формування наукової мови в Україні відбувалося хвилеподібно, тому розвиток галузевих терміносистем гальмувався через суспільно-політичні причини – недержавний статус української мови і територіальну роз'єднаність країни. Сучасна спортивна термінологія – явище неоднорідне, що зумовлено походженням і розвитком багатьох термінів у галузі фізичного виховання і спорту. У ній паралельно функціонують терміни національного

й іншомовного походження [6]. Інтенсивні спортивні й наукові зв'язки між різними країнами є екстралінгвістичними чинниками міжмовних взаємовпливів, наслідком яких стало активне запозичення лексичних одиниць. Засвоєння мовою запозичуваних термінів – складний діахронічний процес, у якому переплітаються взаємозв'язки й взаємодія мови, яка запозичує, та мови, що віддає, а також – внутрішньосистемні особливості мови-позичальниці. Такі явища можуть спричинювати порушення не тільки лексичних норм, а й змістового наповнення термінологічних одиниць. Саме тому *актуальною* є проблема подальшого унормовування спортивної, зокрема термінології стрілецького спорту [2, 6, 20].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці, які досліджували проблеми спеціальної термінології стрілецького спорту, розкривали аспекти, що стосуються творення українських стрілецьких термінів, розвитку військово-похідної лексики та лексики спорту, укладання перекладних термінологічних словників [2]. Серед названих виразно виділяється проблема змістового наповнення стрілецьких термінів, правильного введення у науковий обіг термінів природничих дисциплін. Значна кількість іноземних запозичень підштовхує до уніфікації термінологічних одиниць стрілецького спорту [3].

Роботу виконано відповідно до «Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2011–2015 рр.» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України: «Моделювання біомеханічних систем у складнокоординаційних видах спорту», шифр 2.17 (№ держреєстрації 0111U006473).

Мета роботи – встановити особливості, виокремити основні проблеми, окреслити закономірності та осмислити напрями формування терміносистеми стрілецького спорту на сучасному етапі.

Завдання дослідження:

- визначити основні напрями термінотворення стрілецького спорту;
- встановити способи унормування та уніфікації термінів стрілецького спорту.

Методи й організація досліджень. Досліджено термінотворення найуживаніші термінів стрілецького спорту, зокрема лучного. Застосовано загальновідомі методи наукового дослідження, зокрема, аналіз, синтез, порівняння, індукції та дедукції, педагогічного спостереження, а також спеціальні методи лінгвістичних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. У складі стрілецької термінології є терміни, що стосуються процесу підготовки стрільців, використання зброї і матеріалів, балістики, методів наукових досліджень складних процесів тощо. Кожен із зазначених напрямів послугує притаманними йому термінами з інших суміжних наук – педагогіки, психології, біології, біофізики, хімії, матеріалознавства, загальної фізики тощо (див. рис. 1). Однак проблеми стрілецької термінології пов'язані з особливостями термінологічної системи спорту загалом.

Термінології як семіотичній системі властиві такі ознаки: 1) однозначність, тобто моносемія; 2) усунення синонімії шляхом конкретизації строгої дескрипції синонімічних пар чи дублетів; 3) відкритість і динамізм системи, що виявляється у постійному поповненні системи новими термінами; 4) проста внутрішня форма терміна, що полегшує його сприйняття і збереження у терміносистемі; 5) жорстка конвенційність, що дає змогу застосовувати терміни в обмеженій сфері спілкування; 6) стилістична нейтральність [18].

З урахуванням цих ознак і має відбуватися нормування спортивних термінів сьогодні. Однак через низку причин екстралінгвістичного характеру, як наприклад, перерваність традицій власне мовного термінотворення, тривала відсутність принципів стандартизації, стандартів на українські терміни та інші нормативні процеси в галузі термінології пов'язані з багатьма проблемами.

За спостереженнями науковців, «термінологічний поступ» зумовлений державним статусом української мови та економічними потребами, спричинив значною мірою «некеровану ланцюгову реакцію творення словників». Це призвело до калькування російських термінів і «реставрації давно забутих діалектизмів, оказіоналізмів, штучних витворів». Тому під час термінотворення важливо зважати на традицію, орієнтовану на повноцінну комунікацію, взаєморозуміння між фахівцями не лише однієї країни, а й на міжнародному рівні [17, 19, 20].

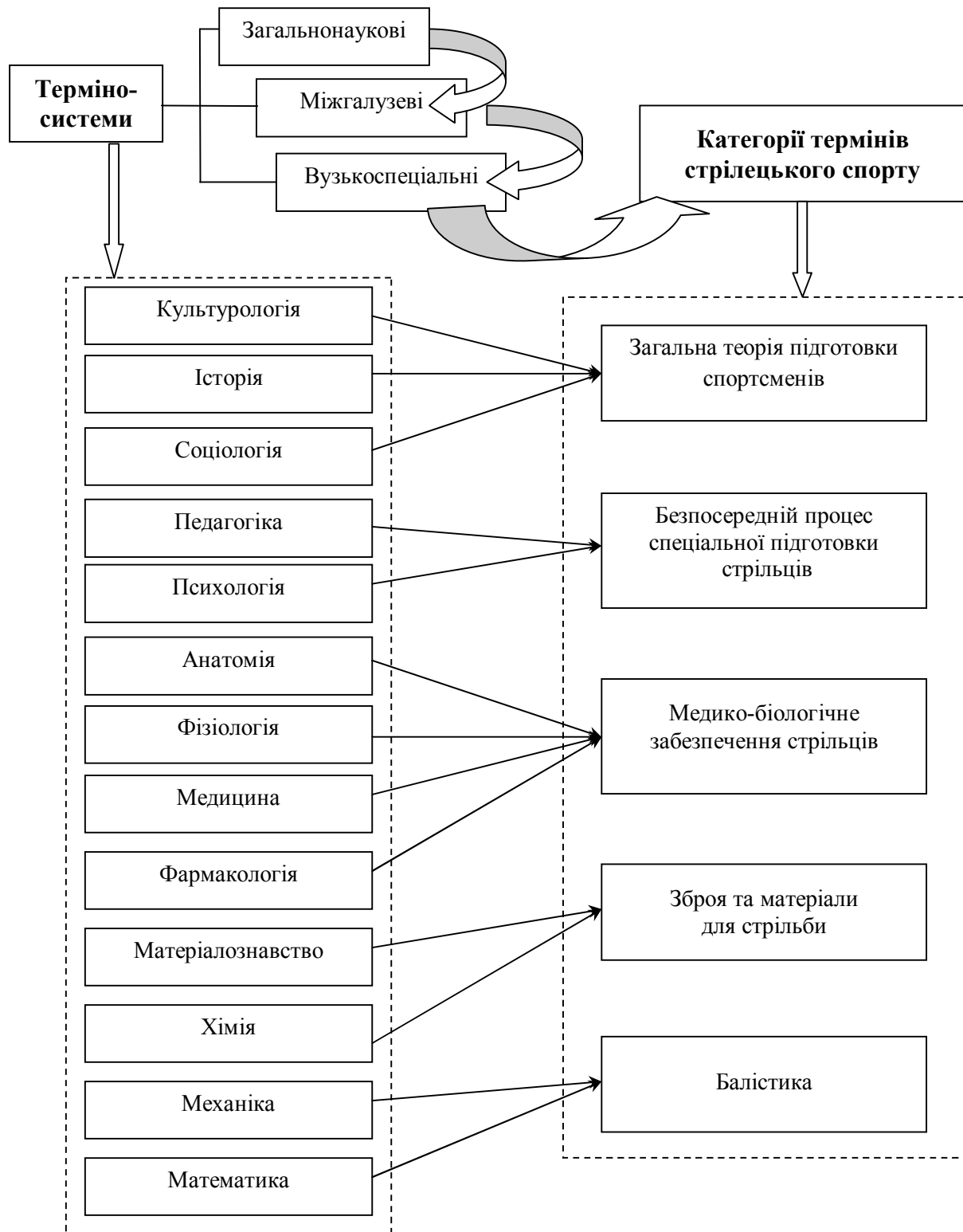

Рис. 1. Алгоритм творення терміносистеми стрілецького спорту

Також проблеми сучасного українського термінотворення і терміновживання зумовлені впливом двох чинників – глобалізацією сучасної науки і пов’язаним з нею використанням іншомовної лексики, а також із спадщиною радянських часів, коли основним принципом українського термінотворення був такий: із двох чи більше назв вибирали найближчу до російської. Нерідко це суперечило нормам української мови і не мало системних взаємозв’язків українських назв спеціальних понять [13]. Спеціалісти виокремлюють важливі проблеми сучасного термінознавства: співвідношення термінів власне українського лексичного та запозиченого

матеріалу; місце синонімів у терміносистемі; словотворчі проблеми українського термінознавства; проблеми вимови і написання термінів [11], а також виділяють теми, навколо яких відбуваються сучасні термінологічні дискусії:

1. Назви процесових понять.
2. Терміни-інтернаціоналізми.
3. Росіянізми. Англїцизми [13, 20].

На нашу думку, терміносистему стрілецького спорту слід вивчати як накладання і запозичення компонентів з різних наукових і прикладних сфер людської діяльності, зокрема з науково-технічної термінології, психолого-педагогічної, медико-біологічної, військової тощо [1, 2]. Тому доцільне і правильне використання спеціалізованої термінології повинно ґрунтуватися на застосуванні основних змістових значень у зазначених галузях.

Окрім того, науковці окреслюють й інші термінологічні проблеми: спадщини, запозичень, перекладу термінів, словотворчу, правопису, транслітерації, синонімії, культури наукової мови. Тому не варто акцентувати на створенні єдиної незмінної стрілецької терміносистеми, а на досягненні її стабільності й функціональної оперативності в певних часових межах. У зв'язку з цим важливо виробити єдиний підхід до формулювання наукових понять, пов'язаних із стрілецьким спортом [8].

Серед важливих завдань спеціалістів стрілецького спорту, які займаються розвитком стрілецької термінології, – з'ясування місця назв спеціальних понять (котрі вже існують і новостворених) у лексичній підсистемі української літературної мови і вивчення умов функціонування термінів у наукових текстах та у практиці навчально-тренувального процесу [12]. Унормування термінів стрілецького спорту – динамічний процес, притаманний подібним терміносистемам. Термінологічні дослідження у стрілецькому спорті безпосередньо залежать від вирішення низки проблем: порушення лексичної загальнолітературної норми, неточне лексичне позначення наукових понять, уживання слів, не властивих українській мові, наявність термінологічної полісемії, омонімії, синонімії, словотвірних варіантів [14, 20].

Усі ці труднощі термінологічного нормування властиві сфері фізичного виховання і спорту. Найпоширенішим є вплив російськомовного посередництва (*колчан* замість *сагайдак*; *п'яточка* замість *хвостовик*) [2, 15, 16].

Характерною рисою сучасного періоду, що свідчить про незавершеність нормування спортивної стрілецької терміносистеми, є різнобій у тлумаченні багатьох термінів. Наявність варіантів термінів можна пояснити тим, що унормування терміносистем на словотвірному рівні пов'язане також зі словотвірною варіантністю (*боковинка* – *боковина* (у значенні *плунжер*); *руківка* – *руків'я*).

Також слід звернути увагу на похідні терміни. Варіантні словотворчі засоби – взаємозамінні, семантично й функціонально тотожні афікси, пов'язані паритетними, а не конкурентними зв'язками. Це зумовлює їх взаємодію, унаслідок якої один з них закріплюється як нормативний, а інші виходять з ужитку або використовуються лише в певному стилі [3]. Однак існує й інша проблема, коли потрібно не тільки шукати способи і засоби уникнення російськомовних термінів. Великомасштабні глобалізаційні процеси висунули на перше місце у світовій комунікації англійську мову, яка не тільки збагачує словник українського науковця, але й витісняє з нього власне українські слова й вирази [13].

На початку XXI століття українська термінологічна система стрілецького спорту перебуває в стані активних змін, спричинених взаємодією різномовних термінологічних систем, що супроводжується термінологічними запозиченнями з європейських мов і, зокрема, з англійської. Це насамперед проявляється в активному творенні неологізмів здебільшого як похідних від запозичень на національному ґрунті, наприклад: *плунжер* (*Plunger*), *клікер* (*Clicker*), які легко входять у лексико-граматичні парадигми української мови і зберігають цілісність та відповідність мовної системи [10]. Однак дослівний переклад термінів не є правильним.

Українські термінологи розглядають запозичення в термінології як природний процес, властивий усім мовам. Він зумовлений зокрема й прагненням українських науковців увійти в

європейську мовну спільноту, мати єдиний термінологічний фонд. Однак, незважаючи на те, що українська мова частково асимілює чужі слова, велика кількість англіцизмів створює загрозу для однозначного розуміння національної терміносистеми і часто негативно впливає на якість використання термінів у навчальному процесі, зловживанням іншомовних термінів за наявності українських, наприклад: *компаннд (Compound)*, *інсертна вставка (Insert)*, *реліз (Release)* тощо. Зважаючи на те, що запозичення в термінології є об'єктивним і неминучим чинником її еволюції, варто пам'ятати, що вони доцільні тільки тоді, коли відповідають життєвим потребам і не порушують національної специфіки терміносистеми [11].

За таких умов головним завданням нинішніх науковців, які вивчають сучасний термінологічний процес стрілецького спорту, є розроблення методики виокремлення ненормативних одиниць і відбору відповідного варіанта терміна з-поміж синонімічних рядів задля уникнення термінологічної дублетності, зокрема формулювання принципів стандартизації та встановлення термінологічних понять запозичень-англіцизмів. Найважливішим критерієм відбору термінологічної одиниці з-поміж синонімічних варіантів є однозначність терміна у межах однієї терміносистеми, важливими також є такі критерії, як відсутність експресії, стислість, системність, повнота вираження, дериваційна спроможність, мовна коректність [9].

Потрібно з'ясувати специфіку формування стрілецьких термінів, вивчити історію вироблення міжнародних і власних критеріїв у підході до стандартизації термінів, а також необхідно враховувати відповідність термінологічної моделі і її словотворчу (термінотворчу) гнучкість [11].

Перспективи подальших досліджень полягатимуть в уніфікації та стандартизації відповідних термінів, створенні термінологічних словників зі стрілецького спорту, серед яких словники-довідники, словники-тезауруси, словники сполучуваності, словники нових термінів тощо.

Висновки. Основними напрямками роботи спеціалістів під час унормування та уніфікації термінів стрілецького спорту, які повинні сприяти їх удосконаленню, є такі: 1) дослідження використання термінів у наукових текстах; у практиці тренерів, спеціалістів із інших галузей; 2) опис цього термінологічного масиву із використанням при потребі графічних зображень, додаткових пояснень, математичних виразів та інших знакових моделей; 3) виділення термінів-дискрипторів, тобто одиниць, які найточніше передають значення поняття, із дублетних (синонімічних) рядів; 4) публікування термінів-дискрипторів у вигляді термінологічного словника, зокрема й багатомовного, або додатків до термінологічних досліджень [7].

Список літератури

1. *Бордюгова А. Ю.* Словник термінів зі спортивного права / А. Ю. Бордюгова. – К. : Юстініан, 2004. – 144 с.
2. *Бурячок А.* Російсько-український словник для військовиків / А. Бурячок, М. Деємський, Б. Якимович. – Л. ; К., 1995. – 388 с.
3. *Городенська К.* Словотвірна варіантність і процеси унормування сучасної української термінології / К. Городенська // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць]. – К., 2003. – Вип. 5. – С. 3–6.
4. *Гриньова В. М.* Тлумачний словник економічних термінів : навч. посіб. / В. М. Гриньова, В. О. Коюда. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 184 с.
5. *Кириленко В.* Стандартизація термінології: визначення проблем у термінології та їх розв'язок / В. Кириленко // Українська наукова термінологія : [зб. матеріалів наук.-практ. конф.]. – К., 2009. – С. 51–56.
6. *Кочан І.* Іншомовні слова: кальки чи національні відповідники? // Українська наукова термінологія : зб. матер. наук.-практ. конф. – К. : Наукова думка, 2009. – №2. – С. 9-26.
7. *Михайленко Т.* Про метамову термінознавства / Т. Михайленко // Мовознавчі студії [матеріали конф.]. – Л. : Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Філологічна секція. – Т. 13. – 2002. – С. 119–129.

8. *Наконечна Г.* Декілька підсумків термінологічної роботи останніх років / Г. Наконечна // Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми та сучасність: [матеріали засідань мовознавчої комісії і Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1996-1997 років]. – Л. : Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Філологічна секція. – Т. 9. – С. 136–144.
9. *Олійник А. Д.* Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології : автореф. дис... канд. філол. наук : [спец.] 10.02.01 / А. Д. Олійник; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 20 с.
10. *Онуфрієнко Г. С.* Науковий стиль української мови : [навч. посіб.] / Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
11. *Панько Т. І.* Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Л. : Світ, 1994. – 216 с.
12. *Панько Т.* Теоретичні засади українського термінотворення / Т. Панько // Науково-технічне слово: Бюлетень Видавничо-термінологічної комісії Львівського політехнічного інституту. – 1992. – № 1. – С. 5–10.
13. *Пілецький В.* Деякі лінгвістичні проблеми українського термінознавства / В. Пілецький // Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми та сучасність: [матеріали засідань мовознавчої комісії і Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1996–1997 років]. – Л. : Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Філологічна секція. – Т. 9. – С. 115–119.
14. *Пілецький В.* Сучасний український термін (проблема збереження національно мовної самобутності) / В. Пілецький // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. – Вип. 34. – Ч. I. – С. 428–438.
15. *Російсько-український спортивний словник* / уклад. : Н. Й. Фірсель, В. М. Калюжна, за ред. С. І. Головашука. – К. : Здоров'я, 1973. – 171 с.
16. *Русско-украинский словарь понятий и терминов по профессионально-прикладной физической подготовке* : словарь / Мин-во образования и науки Украины. Одесский нац. политех. ун-т ; сост.: Р. Т. Раевский, С. М. Канишевский; под общ. ред. Р. Т. Раевского. – О. : Наука и техника, 2010. – 112 с.
17. *Симоненко Л.* Лінгвістичні проблеми унормування наукової термінології / Л. Симоненко // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. пр.]. – К., 2007. – Вип. 7. – С. 21–25.
18. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
19. *Селігей О. П.* Сучасне термінотворення: симптоми та синдроми / О. П. Селігей // Мовознавство. – 2007. – № 3. – С. 48–61.
20. *Українсько-російсько-англійсько-німецький тлумачний та перекладний словник термінів ринкової економіки* / [за ред. Т. Р. Кияка] – 2-е вид. – К. : Обереги, 2003. – 621 с.
21. *Черемська О. С.* Проблеми термінологічного нормування в економічній сфері на сучасному етапі / О. С. Черемська // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия Филология. Социальные коммуникации. – 2011. – Т. 24 (63), № 2, ч. 2. – С. 473–479.

Стаття надійшла до редколегії 5.02.2014

Прийнята до друку 28.02.2014

Підписана до друку 28.02.2014